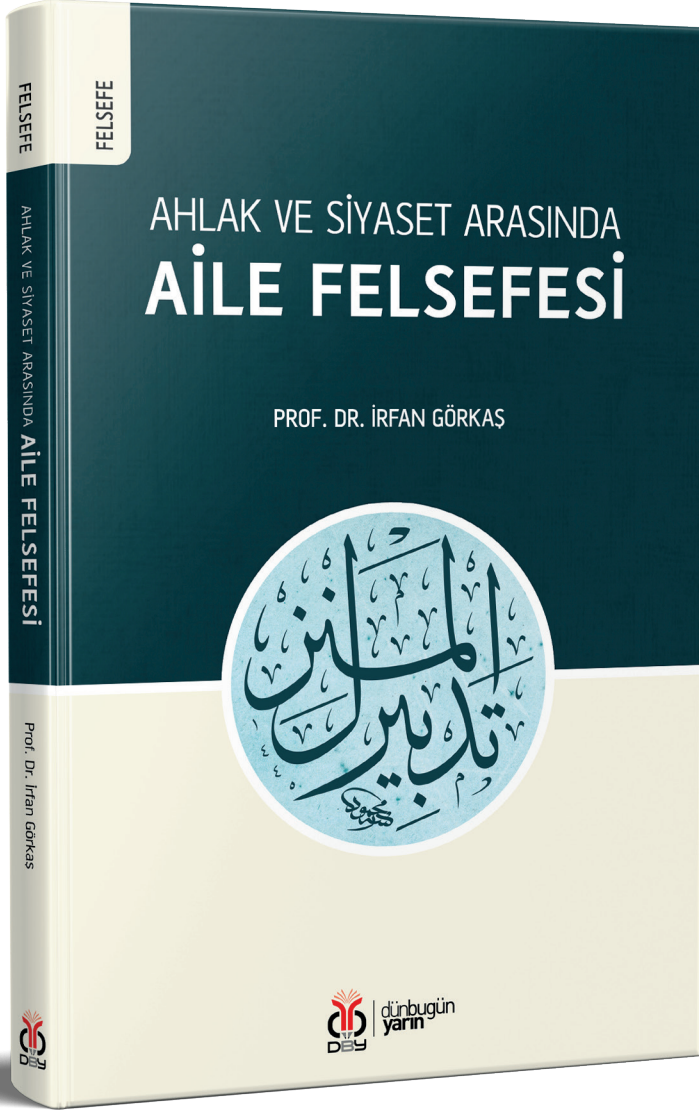

AHLAK VE SİYASET ARASINDA AİLE FELSEFESİ

PROF. DR. İRFAN GÖRKAŞ

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün” ü yaşamak
“yarın” ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün” ü yaşamak
“yarın” ları aydınlatır.

© 2024, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 358
Felsefe: 21

ISBN 978-625-6769-68-7
Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, 2024

Yazar:
İrfan Görkaş

Editör:
İsmail Taş

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Kapak/Mizanpaj:
DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Repro Bir Matbaacılık
(Sertifika No: 47381)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Görkaş, İrfan

Ahlak ve Siyaset Arasında Aile Felsefesi (Tebdîrî'l-Menzil)

/ Yazar: İrfan Görkaş (Prof. Dr.) Editör: İsmail Taş (Prof. Dr.)

İstanbul: DBY Yayınları, 2024.

208 s. ; 13,5x21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 358) ___ Dizin var.

ISBN 978-625-6769-68-7

1- Felsefe 2- Aile Felsefesi 3- Ahlak Felsefesi 4- Siyaset Felsefesi

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	6
Önsöz	13
Giriş	17
I. Ara-Felsefe: Aile Felsefesi	25
1. Kavramlar	25
1.1. Aile	25
1.2. Dâr	26
1.3. Konak ve Menzil	27
1.4. Aile Tanımları	28
2. Ahlak ve Siyaset Arasında Bir Felsefe: Aile	31
2.1. Siyasetin İlkesi ve Prototipi Olarak Aile Felsefesi	34
3. İslam'da Aile Felsefesi Geleneği	40
3.1. Aile Siyaset Felsefesi Bir Ortaklık (el-İştirak) Felsefesidir	44
3.2. Aile Siyaset Felsefesi Bir Sözleşme Felsefesidir	47
3.2.1. Sözleşmeden Doğan Ortaklıklar	48
3.2.2. Sözleşmenin Gereklilikleri	50
Sonuç	53
Kaynaklar	55

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

Birinci Bölüm
KURUCULAR (EBEVEYN) AHLAK FELSEFESİ

I. Model İnsan Olarak ‘Aile Reisi’	57
1. İslam Ahlak Felsefesinde Model İnsan Tasavvurları.....	57
2. Aile Kavramı	59
3. Ailenin Tanımı ve Unsurları.....	60
3.1. Aile Reisi ve Yönetimi.....	62
3.2. Aile Reisi ve Eşi.....	63
3.3. Aile Reisi ve Çocuklar.....	64
3.4. Aile Reisi ve Hizmetliler.....	66
4. Aile Reisi ve Mal/Servet Yönetimi.....	68
4.1. Malın Kazanılması.....	69
4.2. Malın Muhafazası	70
4.3. Malın Harcanması.....	70
5. Aile Felsefesinin Mahiyeti	71
5.1. Aile Felsefesi Bir Sözleşme (Akd) ve Ortaklıktır (Müşareke)	71
5.2. Aile Felsefesi Bir İlahî-Sosyal Düzen (Nizam) ve Yönetim (Tedbir) Sanatıdır.....	73
Sonuç.....	75
Kaynaklar	76
II. Klasik Dönem Türk İslam Ahlakında Kadın	78
Giriş.....	78
1. Obada Kadın (Olmak).....	81
1.1. Oğuzname’de Oğuz Egemenliği ve Kadın.....	82
1.1.1. Mukaddime’de Kadın.....	83
1.1.2. Destan Metinlerinde Kadın	88

1.1.2.1. “Genç-Kız” ve “Savaşçı-Alp” Olarak Kadın.....	88
1.1.2.2. “Anne” Olarak Kadın.....	97
2. Konakta Kadın (Olmak).....	101
2.1. “Genç-Kız” Olarak Kadın	103
2.2. “Eş” Olarak Kadın	106
2.3. “Eğitimci” ve “Yönetici” Olarak Kadın	108
Sonuç.....	109
Kaynaklar	115
III. Osmanlı’da Aile ve Kadın: Karamanî’nin <i>Âdâbu’l-Menazil</i>i	117
Giriş.....	117
1. Karamanî’nin Eserleri ve <i>Âdâbu’l-Menazil</i> i	122
2. <i>Adabu’l-Menazil</i> ’de Osmanlı Aile Ahlakı Felsefesi ve Konuları	123
3. Karamanî’nin Aile (Ehli Beyt) Ahlakını Yazış Gereğesi	129
4. Karamanî’nin “Ehli Beyt Nizamı” ve Yöneticisi.....	130
5. Aile (Ehli Beyt) Ahlakı.....	133
5.1. Karamanî’nin Ehli Beyt Nizamının İdeal Kadınları.....	138
Sonuç.....	139
Kaynaklar	141

İkinci Bölüm
ÇOCUK AHLAK FELSEFESİ

I. Câmî’de Şiir Ahlakı ve Çocuk-Yönetici Salaman’ın Eğitimi	143
1. Neden Câmî?.....	143
2. Şiir-Ahlak İlişkisi.....	144

3. Câmî'nin Şiir Ahlakı.....	146
3.1. Salaman'ın Şairliği	146
3.2. Salaman'ın Doğal Ahlakı.....	147
3.3. Yönetim-Felsefe/Hikmet İlişkisi ve Dört Siyasal Erdem.....	148
3.4. Salaman'ın Riyazet Eğitimi.....	150
3.5. Salaman'ın Hikmet Eğitimi ve Zühre'yle İttisali.....	151
Kaynaklar	152

II. Ali b. Hüseyin el-Amâsî'nin

Risaletü'l-Edeb'inde Çocuk Ahlakı	153
1. Sorun Yahut Çocuk Ahlakına Giriş.....	153
2. İslam Âdâb Geleneği ve Çocuk Ahlakı	154
3. Risale-i Edeb' in Telif Sebebi ve Çocuk Ahlakı.....	157
4. Risale-i Edeb' te Çocuk Ahlakı.....	161
4.1. Mektep Çocuğunun Ahlakı (Edeb-i sıbyanı'l-mekteb)	165
Sonuç.....	167
Kaynaklar	169

III. Sünbülzade Vehbî'de

Poetik-Pendname Olarak Çocuk Ahlakı	170
1. Çocuk Ahlâkına Giriş	170
2. Osmanlı Poetik-Pendname Geleneği.....	171
3. Lütfiyye'nin Poetik-Pendname Geleneğindeki Konumu.....	175
4. Sünbülzade'nin Çocuk Ahlâkı	179
4.1. Baba-Çocuk İlişkisi.....	180
5. Erdemler (Faziletler).....	182
5.1. Konuşma Âdâbı.....	182
5.2. Değerli Kimselerle Dostluk	183
5.3. Meslek Seçimi.....	183

5.4. Aklını Kullanmak ve İstişare.....	185
6. Erdemsizlikler	185
6.1. Zulmün Kötülüğü	186
6.2. Tevliyet ve Cibâyetten kaçınmak.....	186
6.3. Kuşbâziden Kaçınmak	187
6.4. Şüküfekârîden Kaçınmak.....	187
Sonuç.....	188
Kaynaklar	191

Üçüncü Bölüm AİLE FELSEFESİ TERİMLERİ

I. Osmanlı Aile Terimleri Sözlüğü	193
1. Elif Harfi (Harfü'l-elif).....	193
2. Be Harfi (Harfü'l-Ba).....	195
3. Te Harfi (Harfü't-Ta).....	196
4. Se Harfi (Harfü's-Sâ).....	196
5. Cim Harfi (Harfü'l-Cim).....	196
6. Ha Harfi (Harfü'l-Hâ).....	196
7. Hı Harfi (Harfü'l-Hâ).....	196
8. Dal Harfi (Harfü'd-Dâl).....	197
9. Ra Harfi (Harfü'r-Ra).....	198
10. Ze Harfi (Harfü'z-Zâ).....	198
11. Sin Harfi (Harfü's-Sin).....	198
12. Tı Harfi (Harfü't-Tâ).....	198
13. Ayn Harfi (Harfü'l-Ayn).....	199
14. Fe Harfi (Harfü'l-Fâ).....	199
15. Kaf Harfi (Harfü'l-Kâf).....	199
16. Kef Harfi (Harfü'l-Kâf).....	200

17. Lam Harfi (Harfû'l-Lam).....	200
18. Mim Harfi (Harfû'l-Mim).....	201
19. Nun Harfi (Harfi'n-Nun).....	201
20. Vav Harfi (Harfû'l-Vav).....	201
21. He Harfi (Harfû'l-Hâ).....	201
22. Ye harfi (Harfû'l-Yâ).....	201
Genel Sonuç	203
Dizin	205

ÖNSÖZ

Aile felsefesi, öncelikle, ahlak ve siyaset felsefelerinin gölgesinde kalmış bir “ara-felsefe”dir. O nedenle çalışmamızın giriş bölümü, “ahlak ve siyaset arasında aile felsefesi” adını taşımaktadır. Bu ara-felsefeye, iki uç açısından “orta-felsefe” de diyebiliriz.

İkinci olarak aile felsefesi, felsefe çalışmaları arasında en az çalışılmış bir alandır. Bu açıdan o, felsefenin mağdur-çocuğudur. Oysa aile önemlidir. Zira birey kendisini ailede tamamlamakta, siyasetçiler devlet işlerinde aileyi örnek almaktadır. Buna göre aile, çokça ele alınması gerekmekteydi, ama bugüne kadar alınmadı. Tarihsel süreçte yaşanan felsefi mağduriyet, bu çalışmanın ortaya çıkmasının en temel sebebi oldu.

Aile felsefesinin nesnesi, tabii ki ailedir. Çalışmanın sonunda yer alan aile terimleri sözlüğü, aileyi, baba, ana, zevce, zevce, evlad, ahfad gibi fertlerden müteşekkil olan heyet-i ictimaiye diye tanımlamaktadır. Bu demektir ki aile, insanın doğduğu, gelişip neşv ü nema bulduğu, ayrılıp yeni aile kurduğu, mal-mülk edindiği, çoğalıp neslini yetiştirdiği bir organizmadır. Bu organizma, özünde ya reise bağlı kurulup bir yöneten-yönetilen, ya iki taraflı sözleşmeyle özel bir mekânda kurulan bir topluluk ve yapıdır. Birlikte-lik sebebiyle yine aile, ortaya çıkan bir güçtür. Mekânlılığı, sonradan kurulması ve birlikte varolması sebebiyle o, canlı bir varlıktır.

Bir ara-felsefe olarak aile felsefesi, bugün çekirdek aile denilen küçük aileyi ele alan bir felsefe değildir. Menzil idaresinde ele alınan aileler, büyük ailelerdir. Bu aileler, Dede Korkut'un anlattığı bey veya han ailesi, Ahlak eserlerinin anlattığı Paşa ve Vezir ailesi gibi büyük ve kalabalık ailelerdir. Bu aileler, obada ve konaklarda yaşayan ailelerdir.

Bir aile felsefesi olarak bu çalışma, klasik aile felsefesine bağlı olarak dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Sokrates, Platon, Aristoteles, Kindi, Farabi ve İbn Sina temelinde, aile felsefesinin siyaset temelli bir "ara-felsefe" olduğu hakikati ortaya konulmaktadır. Bu felsefenin hakikati, Aristo ve Farabi'de olduğu gibi ya bir yönetim felsefesidir ya da İbn Sina'da olduğu gibi bir fiil-infiial ilişkisi olan sözleşme felsefesidir.

Birinci bölümde klasik İslam ahlak felsefesi temelinde, bir taraftan aile felsefesinin siyasetin bir konusu olduğu, diğer taraftan ahlak eserlerinin bir ara felsefesi olduğu, ilaveten ailenin iki kurucu unsuru olan "erkek/reis ve kadın ahlak felsefeleri" ele alınmaktadır. Özellikle Dede Korkut'un kitabındaki kadına bakışı ile İslam ahlak felsefesi eserlerinin kadına bakışı ve Osmanlı dönemi düşünürlerinden Karamanî'nin aileye ve kadına bakışı belirginleştirilmektedir.

İkinci bölümde çocuk ahlak felsefesine yer verilmektedir. Bu felsefe, ikisi nesir diğeri şiir olmak üzere üç müstakil eser temelinde örneklenmektedir. Birincisi Molla Câmî'nin *Salaman u Absal*'ı temelinde Platoncu bir çocuk-yönetici (şehzade) ve onun ahlak felsefesi, diğer ikisi olan Amâsî'nin *Risale-i Edebi*'nde ve Sünbülzade Vehbî'nin *Lütfiyye*'sinde Osmanlı dönemi çocuk ahlakı ve meslek edinmeleri meselesi örneklenmektedir.

Üçüncü bölümde ise alanın ilk ve tek örneği olan "Osmanlı aile terimleri sözlüğü"ne yer verilmektedir.

Sözlük, bu alanda kaleme alınmış bildiğimiz tek örnektir ve cumhuriyete geçişte Osmanlı'da yazılan romanlarda yer alan

konakları ve konakların ahlak ve siyasetine dair hakikati daha iyi anlamaya ve anlatmaya imkân veren bir sözlüktür.

Aile felsefesinin bir cüzü olan "hizmetliler" ile ailenin "geliri (mal)" meselesi, eserde yeri geldikçe kısaca özetlenmiş, onlara özel bölüm ayrılmamıştır. Zira gelir (mal), hem aileyle hem devletle ilgili bir konu olarak klasik dönemde hem Ahlakla hem Fıkıh/Hukuk alanıyla ilişkili bir konudur. Yine hizmetliler veya köleler meselesi, günümüzde oldukça değişmiş bir konudur. Her iki mesele, anlaşılabilirlik açısından her üç alanla birlikte ele alınmayı gerektirmektedir. Tarihsel süreçte kölelik kalkmış, aile için çalışan yeni sınıf oluşmuştur. Mal konusu ise, "servet" veya "iktisat" adıyla modern dönemde müstakil olarak ele alınarak bir çok bilim dalına vücut vermiştir. Belirtilen sebeplerle ailedeki çalışanlar ve gelir-kazanç (iktisat) meselesi, modern dönem çalışmalarına bırakılmıştır.

Bu şekliyle aile felsefesi çalışmasının; İslam felsefesi, Türk felsefesi ve Aile felsefesi çalışmalarına bir başlangıç ve katkı olacağına inanıyorum.

Prof. Dr. İrfan Görkaş
Mevlana Konakları-Afyonkarahisar, 2024

I.

Ara-Felsefe: Aile Felsefesi

Ahlak ve Siyaset Arasında Bir Felsefe Aile adıyla daha önce yayınlanan bu “ara-felsefe” yazısı,¹ üç bölümden oluşmaktadır. Bölümlerden birincisi kavramlar, ikincisi ahlak ve siyaset arasında bir felsefe aile, üçüncüsü de İslam’da aile felsefesi geleneğidir.

1. Kavramlar

Aile felsefesinde, “aile”yle ilgili dört temel kavram kullanılmaktadır. Bunlar aile kavramına ilaveten, dâr, konak ve menzil kavramlarıdır. Bu kavramlar, aileyle özdeş ve anlamdaş kavramlardır, kökenleri bakımından onların üçü Arapça, biri Türkçedir. Şimdi bu kavramlara bakalım.

1.1. Aile

Aile kavramının kök fiili “âle”nin, üç anlamı vardır. Birincisi bir şeye, bir kimseye akmak; ikincisi birine veya bir kimseye ihtiyacı/

¹ Bu yazı, İrfan Görkaş, “Ahlak ve Siyaset Arasında Bir Felsefe Aile”, *Türkiyede Aile Değerlerinin Dünü ve Bugünü*, ed. Fatih Özkan, Nobel, Ankara 2022, s. 63-82’de yayınlanmış yazının gözden geçirilmiş halidir.

boşanmayla (talak) sonlanmaktadır. Doğal ihtiyaç, sevgi temelli nikâha, nikâh sözleşmeye, sözleşme ortaklığa, ortaklık birlik ve beraberliğe vücut vermektedir.

Son olarak aile, belirtilen yapısı ve nitelikleriyle Allah’ın varlığının delillerinden birisini, ailenin varlığını sürdürmesi bu delilin sürekliliğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, Bilgesu Yayınları, Ankara 2007.
- Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012.
- Aristotle, *Politics*, trs. Benjamin Jowett, Kitchener 1999, I. Kitap, Part III.
- Aristutalis, *es-Siyase li-Aristutalis*, çev. Ahmet Lütfi es-Seyyid, Matbaatu Darü’l-kütüb, Kahire 1947.
- el-Hârizmî, Muhammed b. Ahmed *Mefatihü’l-ulum*, Matbaatu’ş-şark, Mısır 1342.
- Farabi, *el-Medinetü’l-Fazla*, çev. Yaşar Aydınli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Farabi, *Fusulü’l-müntezaa, Farabi’nin İki Eseri Fusulü’l-medenî Tanbih ala sebili’s-saade* içinde, İFAV, İstanbul 2005.
- Farabi, *Risale fi’s-siyase, Makalat felsefiyye kadime li-bazı meşahiri felasifeti’l-Arab*, neşr. Luis Maluf ve Luis Şeyho, Beyrut 1908.
- Harezmi, *el-Hudud, el-Mustalahu’l-felsefi Inde’l-Arab*, thk. Abdülemir el-Asam, Kahire 1989.
- İbn Manzur, *Lisanu’l-arab*, Daru’l-maarif, Kahire 1119.
- İbn Sina, “*Aksamu’l-ulum*”, *Tisu resail fi’l-hikmeti ve’t-tabiiyyât*, Matbaatu Hindiyeye, Mısır 1908/1326.
- İbn Sina, “*Uyunu’l-hikme*”, *Risaleler*, çev. A. Açıkgenç, M.H. Kırbaşoğlu, Kitabiyat, Ankara 2004.
- İbn Sina, *Kitabu’s-siyase*, takdim ve neşr. Ali Muhammed İsbir, Mecmau’r-ravzati’t-ticari, Dimeşk/Suriye 2007, ss.95.
- İbn Sina, *Kitabu’ş-Şifa Metafizik II*, çev. E. Demir-Ö. Türker, Litera, İstanbul 2005.
- Karamanî, *Adâbu’l-menazil*, İBB Atatürk kitaplığı, OE. _Yz_0008.
- Kindî, *Fi’l-kavl fi’n-nefsi’l-muhtasar min kitabi Aristu ve Felatun ve sairî’l-felasife, Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya., Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- Ksenophon, *Oikonomikos-İktisat Üzerine*, çev. Ali Çokona, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.
- Kubbealtı Lügati, “Hal”, <http://lugatim.com/s/hal>. [11.05.2022]
- Özcan, Hanifi, *Farabi’nin İki Eseri Fusulü’l-medenî Tanbih ala sebili’s-saade*, İFAV, İstanbul 2005.

- Özturan, Hümeýra, *Ethostan Ahlaka*, Klasik, İstanbul 2020.
Platon, *Devlet Adamı*, çev. B. Boran-M. Karasan, Cumhuriyet Yayınları, 1940.
Sami, Şemsettin, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet 1317.
Şeker, Mehmet, Ali b. Hüseyin el- Amâsi ve Tarîku'l- Edeb'i, Diyanet İş-
leri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
Şeyho el-Yesûi, Luis, *Makalatün felsefiyyetün kadimetün li-bazı meşahiri
felasifeti'l-Arab*, el-Matbaatü'l-Kasulikiyye, Beyrut 1908.

Birinci Bölüm

KURUCULAR (EBEVEYN) AHLAK FELSEFESİ

I.

Model İnsan Olarak 'Aile Reisi'

Bildirimize,¹ başlığımızda yer alan 'model' kavramını, İbn Rüşd'ün metafiziğinde açıkladığı 'tâm' kavramı karşılığında kullandığımızı belirterek başlamak istiyorum. İslam ahlak felsefesi merkezli bu yazı-bildirimiz iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde İslam ahlak felsefesinde yer alan 'model insan tasavvurları' ortaya konulacak, ikinci bölümde bu tasavvurlardan birisi olan 'aile reisi' tasavvuru üzerinde durularak, nihayet bir sonuçla bildiri sonlandırılacaktır.

1. İslam Ahlak Felsefesinde Model İnsan Tasavvurları

Model insan teriminde yer alan model kavramı Türkçe sözlükte, örnek, özellikli ve biçimli olmak, ilk örneği, prototipi gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlarla tanımlanan insan, tamlik, biçimlilik, örneklik'i veya ilk örnek olan insanı ifade etmektedir. İbn Rüşd içinse 'tâm' kavramı, bir fazileti olan şeyi, mükemmellik türünden söylenen ve cinsinde daha üstü olmayan şeyi ifade etmektedir. Yani tam, türüne özgü faziletlerinden hiç

¹ Daha önce yayınlanan bu yazı için bk. İrfan Görkaş, "İslam Ahlak Felsefesinde Model İnsan Olarak Aile Reisi", *Uluslararası Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. M. Akif Özdoğan vd., Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş 2018, c. II, s. 240-248.

Aile reisi her iki yönetim işini adalet ve mürüvvet erdemlerine göre gerçekleştirmektedir. Onun yönettiği aile özünde, ya bir yönetimi, ya ilahî bir düzeni ifade etmektedir. Bu idare ve düzenin temelinde ise insanın doğal ihtiyaçlarına bağlı olarak yardımlaşma ve ihtiyaçların temini vardır. İhtiyaçların temini ise doğasına uygun bir meslek sahibi olmakla ve çalışmakla mümkündür. Bu bakımdan aile, doğal bir organizmaya benzemekte ve Yaratıcının delilini oluşturmaktadır.

Son olarak şunu ilave etmemiz gerekmektedir. Aile reisinin üstlendiği ikinci yönetim, teknik terimle tedbir-i menzil, pratik felsefenin üç disiplininden birisidir ve bu disiplin özünde bir araştırma ve inceleme alanını ifade etmektedir. Modern dönemde ilimlerin felsefeden bağımsızlaşmasına bağlı olarak ayrılan bu disipline *Ekonomi Politik* veya *İktisat* adı verilmektedir. İslam felsefesinin bir cüz felsefesi olarak ise o Grek düşünür Bryson'un *Tedbir-i Menzil*'iyle (Oikonomika) başlamakta, İslam düşüncesinin iki yerli kaynağıyla zenginleşip geliştirmekte, İslam ahlak felsefesi araştırmaları içerisinde yerini almaktadır.

Kaynaklar

- Çağrı, Mustafa, "Tedbirü'l-menzi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, c. 40, s. 260-261.
- Farabi, "Risâle fîmâ yenbağı..", *Mebadiu'l-felsefeti'l-kadime*, Matbaatu'l-müeyyed, Kahire 1910.
- Farabi, *Fusulü'l-medenî*, çev. Hanefi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987.
- Güneş, Kadir, *el-Mucem Arabî-Türkî*, Mektep Yayınları, İstanbul 2013.
- İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlak Ahlakı Olgunlaştırma*, çev. A. Şener-İ. Kayaoğlu-C. Tunç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1983.
- İbn Rüşd, *Metafizik*, çev. Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017, c.1.
- İbn Sina, "İlahiyyat", *Kütübü's-şifa*, çev. E. Demirli-Ö. Türker, Litera, İstanbul 2004, c. II.
- İbn Sina, "Fi zikri'l-ulum", *Mantku'l-meşrikiyyin*, Matbaatu'l-velaye, Kum-İran 1405.
- İsfahanî, Ragıp, *ez-Zeria ila mekarimi's-şeria*, thk. Ebu'l-Yezid el-Acemi, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

- Kazerunî, Alaaddin, *Şerhu'l-ahlakı'l-adudiyye*, çev. Mehmet Demir-Güvenç Şensoy, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2014, s. 132.
- "Kitabu Tedbiri'l-Menzi", *Mecmua erbau resail li-kudemai felasifeti'l-Yunan ve li-ibni'l-İbri*, neşr. Luvîs Şeyho, Beyrut 1920-1923.
- Midhat, Ahmed, *Ekonomi Politik*, Kırkanbar Matbası, İstanbul 1292.
- Pseudo-Aristoteles, *Oikonomika*, çev. Burak Tökmer, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2016.
- Yozgadî Keşfi Mustafa Efendi, *Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye*, Haz. İrfan Görkaş, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.

II.

Klasik Dönem Türk İslam Ahlakında Kadın

Giriş

Kadın,¹ tümel bir kavramdır ve Türkçe sözlüklerde çoklu anlama gelmektedir. Çoklu anlamı sebebiyle biz, oba ve konaktaki kadına giriş olmak üzere öncelikle sözlükte kadını ele alacak, daha sonra oba ve konaktaki kadına yer vererek klasik dönem Türk İslam ahlakındaki kadını belirginleştirmeye çalışacağız.

Kadının sözlükteki kullanımına baktığımızda (Kubbealtı, 2020), onun anlamlarının üç grupta toplanabileceği görülmektedir. Onlardan birincisi dilsel, ikincisi mantıksal, üçüncüsü ontolojik ve etik anlamlardır.

Dilsel anlamda kadın, öncelikle birinci kaynağımız *Kitâb-ı Dede Korkud*'da olduğu gibi eski Türkçedeki (*Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*'daki) “katun” ve “hatun”un bugün kullanılan şeklidir ve özünde o bir sözcüktür. Ayrıca adı geçen eserde katun’u ifade etmek üzere karı, avrat, dişeyli (dişiehli), kız, vb. eşanlamlıları (synonym) da kullanılmaktadır. İkincisi kavram, “Zehra Kadın,

¹ Bu yazı, İrfan Görkaş, “Klasik Türk İslam Ahlakında Kadın”, *Prehistoryadan Günümüze Kadın*, ed. Meral Hakman, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2020, s. 313-342’te daha önce yayınlanan yazının dil açısından gözden geçirilmiş şeklidir.

dinlemek, komşularıyla iyi geçinmemek, evinde olup bitenler için komşularını suçlamak, eşine ve komşulara beddua etmektir. Üçüncüsü, eve gelen misafirle ilgilenmediği gibi, misafire kocasını şikâyet etmek, kocası ve eviyle ilgili kötü şeyler anlatıp kocasına hakaretler ve küfürler etmektir. Bu nitelikler İslam-Oğuz- aile etiğinin olumsuz nitelikleridir.

Konak kadın etiğinin erdemsizlikleri ise dört gruptur: Birincisi, bir başka kocadan çocuğu olmak ve kocasının malının çocuğuna geçmesi için hasret çekmektir. İkincisi, malı ve zenginliğiyle eşine minnet etmek, başına kakmaktır. Üçüncüsü, şimdikinden daha iyi olduğunu düşündüğü bir eşten boşanmış olmak ve şimdiki eşinden çok şikâyet etmektir. Dördüncüsü iffet yolundan sapmak, insanlarla kocasının giybetini yapmak; kendisi güzel olmak ama asalete sahip olmamak nitelikleridir.

Kaynaklar

- Aristoteles (2016). *Ekonomi*, (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Âşık Paşa (2000). *Garipname* (Cilt1-2), (K. Yavuz, Yay.haz.). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt 1-2.
- el-Buhârî, İ. (2015). *el-Câmiu’s-sahîh*, (İ. Dulli, İ. Et-Tayyar, Y. Hasan, Yay. haz.). Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn.
- el-Kaşgarî, M. (1333). *Divanü Lügati’t-Türk* (Cilt 1). (Maarif Nezareti Cillesi, Yay.haz.). Darulhilafeti’l-âliye: Matbaa-i Amire.
- el-Kazerûnî A. (2004). *Şerhu’l-ahlak’l-Adudiyye*, (M. Demir-Güvenç Şensoy, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Ergin, M. (t.y.). Önsöz, *Dede Korkut Kitabı*, (M. Ergin, Yay.haz.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gökâl, Z. (2004). *Türk Ahlakı*, (Y. Toker, Sad.). İstanbul: Toker Yayınları.
- Görkaş, İ. (2019). Aile ve Devlet Ahlakı. İ. Erdoğan-E. Demirpolat (Yay. haz.), *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Görkaş, İ. (2019). *Yozgathı Keşfi Mustafa Efendi’nin Ahlak-ı Adudiyye Tercümesi Risale-i Keşfiyye*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- İbn Sina. (1999). *Fi Aksam’l-ulumi’l-akliyye, Tis’u resail fi’l-hikme ve’l-tabiiyyat*, (Fuad Sezgin, Yay. haz.). Frankfurt: Camiatu Frankfurt.
- İbn Sina. (2007). *Kitabu’s-siyase*, (A. Muhammed İsbir, Thk.). Suriye: Bidâyât Kaçalın, S.M. (2006). *Dede Korkut’un Kazan Bey Oğuz-namesi*. İstanbul: Kitabevi.

- Korkut, D. (t.y.), *Dede Korkut Kitabı*, (M. Ergin, Yay.haz.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Korkut, D. (1332). *Kitab-ı Dede Korkut ala Lisânu taife-i Oğuzân*, (Kilisli Muallim Rifat, Yay.haz.). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Kubbealtı. (2020). Kadın, *Kubbealtı Lügatı*, <http://lugatim.com/s/kadin>, (Erişim: 04.05.20120).
- Kubbealtı. (2020). Oba, *Kubbealtı Lügatı*, <http://lugatim.com/s/oba>, (Erişim: 04.05.20120).
- Pseudo-Aristoteles. (2016). *Oikonomika*, (B. Takmer, Çev.). İstanbul: Kabcacı.

III.

Osmanlı'da Aile ve Kadın: Karamanî'nin Âdâbu'l-Menazil'i

Giriş

Osmanlı aile felsefesi, İslam aile ahlakının bir bölümüdür. O nedenle 'İslam aile ahlakı' deyimini için bir hususu ifade etmemiz gerekmektedir. Deyim bu yazıda,¹ İslam aile ahlakına İslam felsefesi alanından bakışı ifade etmektedir. Bu bakış genel bir bakıştır. O nedenle İslam aile ahlakı, İslam ve felsefe olmak üzere iki kaynaklı bir felsefi bakış anlamına gelmektedir. İkinci olarak deyim, başlıkta kullandığımız şekliyle, Osmanlı aile ahlakına felsefe alanından bakışı ifade etmektedir. Bu bakış birincisine göre daha özel bir bakıştır. Bu bakışta temel kaynak, 16. yüzyıl düşünürü Abdülatif Karamanî'nin eseridir. O nedenle yazımız, klasik dönem Osmanlı aile ahlakına odaklanmaktadır.

Osmanlı aile ahlakını, İslam aile ahlakına bağlı olarak iki döneme ayırmak gerekmektedir. Birincisi klasik dönem Osmanlı aile ahlakı, ikincisi modern dönem Osmanlı aile ahlakıdır. Osmanlı aile ahlakı eserlerinin isimlendirilmesi, klasik dönem İslam ahlak felsefesi eserlerinin isimlendirilmesinde olduğu gibi dört

¹ Bu yazı, İrfan Görkaş, "Osmanlı Aile Felsefesi ve Karamanî'nin Âdâbu'l-Menazil'i", *İslam'da Kadın*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2023, s. 17-36'da sayfa altı dipnotlarıyla yayınlanmış olan yazıdır.

komşularını sormalı, soruşturmalı ve öyle ev almalıdır. Çünkü aileyi saadete ulaştıran hususlardan birisi komşularının iyi insanlardan olmalarıdır.

Kaynaklar

- Amâsî, Ali b. Hüseyîn, *Risâle-i Edeb ve Vesile-i min Taleb*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1977/1, 54 yaprak.
- Aristoteles, *Şimârî Makteleti Aristotalis fi tedbir-i'l-menziel* (MMİADm. içinde), I/12 (1921), s. 380-385. Zikreden Mustafa Çağrı, *Tedbir-i Menzil*, 40, (İstanbul: DİA, 2011), 260-261.
- Bursalı, Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1, Haz. A.F. Yavuz-İ. Özen, İstanbul: Meral yayınevi, trsz.
- Cunbur, Müjgân, "Abdüllatif", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: AKM Yay., 2002.
- el-Hasanî, Kıvamuddin, *Tedbir-i Menzil*, Kitabhane-i Şura-yı Meclis-i İslami, no.15347, 133ba-145ba.
- en-Nedim, Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019.
- Erdem, Hüsameddin, *Abdüllatif Karamanî*, DİA, 1, İstanbul: TDV., 1988.
- Görkaş, İrfan, "Klasik Türk İslam Ahlakında Kadın", *Prehistoryadan Günümüze Kadın*, ed. Meral Hakman, Ankara Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020, 313-343.
- Şirvanî, Sadreddinzade Mehmed Emin, *el-Fevaidü'l-Hâkânîyye*, çev. A. Kamil Cihan, vd., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019, 666-677.
- Teke, Selcan Gürçayır, "Abdüllatif, Fakîh Karamanî, Siyahser", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Yayın Tarihi: 23.01.2015, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdullatif-fakih-karamani-siyahser>, [Erişim: 4.11.2022].
- Yıldırım, Birol, Abdullah B. Durmuş Fâkih Karamanî'nin "El-Meslekü Bi-Mi'râcü'l-Müştakîn ve Minhâcü'l-Müttakîn" Adlı Eserindeki Tasavvufî Düşünceler, *Karaman Araştırmaları II*, ed. H. Muşmal-E. Yüksel-M.A. Kapar, Palet Yayınları, Konya 2019, s. 429-448.

İkinci Bölüm ÇOCUK AHLAK FELSEFESİ

I.

Câmî'de Şiir Ahlakı ve Çocuk-Yönetici Salaman'ın Eğitimi

1. Neden Câmî?

Son iki yıldır düşüncemin konusunu şiir-tefekkür ilişkisi oluşturmaktadır. O nedenle fırsat buldukça, düşünürlerden hareketle şiir-düşünce ilişkisine dair yazılar yazmayı düşünmekteyim. Bu düşünce sebebiyle bu yazı¹ ortaya çıktı. Çünkü ahlak, düşünce, teknik terimle felsefenin, disiplinlerinden birisidir. O nedenle yazımız iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi 'neden Câmî' sorusuna kısa bir cevap aramak, ikincisi Câmî'nin yedi mesnevisinden birisi olan *Salaman ve Absal*'dan hareketle onun 'şiir ahlakını' ortaya koymak.

Neden Câmî, çünkü o Horasan'ın bir kasabası olan Câm'da 817/1414'te doğmuş, Semerkant ve Herat'ta yaşamış, 898/11492'de Herat'ta vefat etmiştir. Doğum ve ölüm tarihlerinden anlaşılacağı gibi 15. yüzyıl İslam düşünürüdür. Câm'da doğduğu için ve Şeyhülislam Ahmet Namık Câmî'ye (ö.h. 536) bilgi bakımından bağlı olduğu için 'Câmlı, Câmî'ye mensup' anlamında Câmî

¹ Bu yazı, daha önce İrfan Görkaş, "Câmî'de Şiir ahlakı", *Hece Taşları Dergisi*, 2017, Sayı 32, s. 14-18'de yayınlanmıştır.

onun hicranıyla yeislerle batmıştır (Câmî, 1968, s. 94, 1009, 1010, 1011, 1012. beyit)”.
Salaman Zühre’yle ilgili sözleri işittikçe, Zühre’ye karşı kendisinde bir meyl hisseder, söz tekrarlandıkça meyli artar. Bunu fark eden Hakîm Zühre’nin tam güzelliğini göstermesi yönünde tesir eder. O da güzelliğini tamamen gösterir ve Salaman’ın ruhuna kadar işler. Neticede Absal’ın sureti Salaman’ın zihninden silinir, Zühre’nin sevgisi gönlünde yer tutar. Böylece o Baki kalan güzelliği görür, onunla bağ kurar. Fani ile alakasını keser. Baki olanı, fani olana tercih eder. Yetkinlik/kemal yolculuğunu tamamlar. Artık Salaman, yetkindir, kâmil ve erdem sahibidir ve o Melik olmaya hazırdır.

Son söz: Câmî’nin şerhine göre Mesnevide yer alan Padişah, İslam inancının Cebrail’i, İslam filozoflarının Faal Akıl’dır. Hakîm ise Faal Akıl Cebrail’den gelen Salaman’a gelen ‘feyz’dir. Salaman ise hakîm-yönetici.

Kaynaklar

Abdülvehhab Tarzi, “Önsöz”, *Cami Salaman ve Absal*, MEB, İstanbul 1968, s. IX.
Molla Câmî, *Salaman ve Absal*, çev. Abdülvehhab Tarzi, MEB, İstanbul 1968.
Ziya Paşa, *Harabat*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1292, c. II, s. 225.

II.

Ali b. Hüseyin el-Amâsî’nin *Risaletü’l-Edeb’inde Çocuk Ahlakı*

1. Sorun Yahut Çocuk Ahlakına Giriş

Bildirimizin¹ iki amacı vardır. Birincisi ahlak felsefesi araştırmalarına dair bir projede dile getirilen bir iddiaya, iddianın haklı olup olmadığını sormak; ikincisi Ali b. Hüseyin el-Âmâsî’nin eseri bağlamında bu iddiaya bir cevap aramak ve çocuk ahlakı meselesini akademik bir platformda dile getirmek.

Öncelikle iddiayı/sorunu ortaya koymalıyız.

Ahlakla ilgili bir projede, bir felsefecimiz, İslam ‘ahlak düşüncesinin müteahhirun dönemine ilişkin çalışmaların azlığından payını almasının yanı sıra, genel olarak İslam düşüncesinin en az çalışılan alanlarından da biridir’ şeklinde ahlakla ilgili iki iddiada bulunmaktadır (Türker, 2014, s. 9; Mithat, 1328, s. 3). O halde İslam ahlak düşüncesi ile ilgili dile getirilen temel sorunu belirleyelim:

1. Genel İslam düşüncesi içerisinde, özellikle müteahhirun döneminde, diğer disiplinler arasında, gerçekten ilm-i ahlak yok mudur? Yahut o, bu dönemde, gerçekten az

¹ Bu yazı ilk olarak, İrfan Görkaş, “Ali b. Hüseyin el-Amâsî’nin Risaletü’l-Edeb’inde Çocuk Ahlakı”, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı-II*, Amasya 2017, s. 243-252’de sayfa altı dipnotlarla yayınlanmıştır.

Tehzib-i ahlak literatüne göre bu gelenek, Pisagorcu Bryson'un eserine dayanmaktadır. Ancak Bryson'un kimliği Batılı kaynaklarda netleştirilememektedir. Ahlak felsefesi geleneği içerisinde ise çocuk ahlakı geleneği Platoncu erdem eğitimi (edeb/âdâb) felsefesine dayanmakta, çocuk ahlakı aile ahlakından bağımsız olarak İslam ahlak felsefesi alanında -örnek eserimizde görüldüğü üzere- ele alınmaktadır. El-Amâsî'nin eseri bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır. Sonuç olarak yazar el-Amâsî, eserinde, aile ahlakının bir unsuru olarak çocuk ahlakına yer vermekte, çocuk ahlakını aile ahlakından bağımsız olarak kaleme almaktadır.

Kaynaklar

- Amâsî, Ali b. Hüseyin (1096/1685'de sağ), *Terceme-i Arûz-i Tebrizî*, Milli Kütüphane-Ankara, 01 Hk 583/3; *Teşrihu Müşkilâti fi İlmi'l-Arûz*, 01 Hk 108/2; *Risâle-i Arûz-i Türkî*, 01 Hk 583/6; *Risâle-i Arûz-i Türkî*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 32 Ulu 249/6, 149b-156a.
- Amâsî, Ali b. Hüseyin, *Risâle-i Edeb ve Vesile-i min Taleb*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1977/1, 54 yaprak.
- Amâsî, Hüseyin b. Ali, *Risâle fi'r-Resmi'l-Osmânîye*, Milli Kütüphane-Ankara, 03 Gedik 18099/3, istinsah tarihi 1066 (1655).
- Eflatun, "Vasiyyetü Eflatun fi te'dibi'l-ahdâs", *Makalat felsefiyye kadime libazı meşahiri felasifeti'l-arab*, Yay. Luis Şeyho, Beyrut 1908.
- Görkaş, İrfan, "İslam Ahlak Araştırmalarının İki Ana Çizgisi", *Yozgadî Keşfi Mustafa Efendi, Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye Ahlak-ı Adudîyye Tercümesi*, Haz. İrfan Görkaş, Büyüyenay Yay., İstanbul 2016.
- Hadimi, Ebu Said Muhammed, *Suretü mektub müstemilü'n-nasayih li-şeyhina ve üstadına Müftüü'l-Hadimi et-tilmiz İbrahim Efendi el-Aksarayı*, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, BYEK D No 4671 Vasiyet, 13b.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünun*, Daru ihyâi'türasi'l-arabi, Beyrut-Lübnan 1941, c.1.
- Midhat, *Leâli-i Meânî Beyanu'l-vücut*, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1328.
- Şehrezurî, Şemseddin, *Nüzhetü'l-ervah*, çev. Eşref Altaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.
- Şeker, Mehmet, *Ali b. Hüseyin el-Amâsî ve Tarîku'l-Edeb'i*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Türker, Ömer, "Sunuş Ahlak-ı Adudîyye Projesi", *İsmail Müfid İstanbuli Şerhu'l-ahlaki'l-adudîyye*, çev. Selime Çınar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.

III.

Sünbülzade Vehbi'de Poetik-Pendname Olarak Çocuk Ahlakı

1. Çocuk Ahlakına Giriş

Biz bildirimizde¹ üç şey yapacağız. Birincisi bir sorun ortaya koymak, ikincisi Sünbülzade üzerinden çocuk ahlakını örnekleyerek bir giriş yapmak ve üçüncüsü sonuçlandırmak.

Bir felsefecimiz ahlâkla ilgili bir projede, 'İslam ahlâk düşüncesinin müteahhirun dönemine ilişkin çalışmaların azlığından payını almasının yanı sıra, genel olarak İslam düşüncesinin en az çalışılan alanlarından da biridir' şeklinde ahlâkla ilgili iki iddiada bulunmaktadır (Türker, 2014, s. 9). Yine Meşrutiyet dönemi Osmanlı ahlâk düşünürlerinden Midhat, İbn Kemâl'in *Beyanu'l-vücut* adlı eserinin çevirisine yazdığı önsözde, felsefecimizin gündeme getirdiğine benzer bir iddianın varlığını dile getirmektedir (Mithat, 1328, s. 3). Midhat'a göre ahlak araştırmaları akan bir pınara benzemektedir. İslam ahlâk araştırmaları alanında, 'Ahlâk-ı İslamiyye' ve 'Muhalifin Ahlakı' adıyla iki pınar/ahlâk çizgisi vardır. Bu iki iddiaya bağlı olarak İslam ahlâk düşüncesi ile ilgili şu soruları sorabilir, sorunu netleştirebiliriz: Acaba İslam düşüncesi

¹ Bu yazı ilk olarak, İrfan Görkaş, "Sünbülzade Vehbi'de Poetik Pendname Olarak Çocuk Ahlakı", *Sünbülzade Vehbi Kitabı, Kahramanmaraş Belediyesi*, Kahramanmaraş 2018, c.1, s. 130-146'da yayınlanmıştır.

geleneğine sahip çıkmasını, torununa *Hayriyye* ve *Lütfiyye*'ye benzer bir eseri yazmasını öğütlemiştir. Çünkü bu iki tür eser (fıkıh şerhi ve poetik-pendname), şairin bağ-ı irfanda sünbül/gül olduğunun göstergesi olacaktır.

Netice itibarıyla şairin 'ideal ulema-şair' ahlâkı yorumundan şu sonuç çıkarılabilir:

Bir çocuk ilim tahsil etmeli ve öğrenmelidir; ama o çocuk, istihdamında/maîşetinde yararlı olan ilmi öğrenmelidir. İlaveten o, hikmet ilimlerinden ahlâk fennini öğrenmeli, ahlâkî varlıktan hareketle Yaratıcının sanatını idrak etmeli, böylece Allah ile bağ kuralmalıdır. Kurduğu bu bağ ve öğrendiği ahlâkı benzer poetik bir eser (pendname) yazarak kendi nesline/çocuğuna anlatmalıdır. İşte bu ahlak, Sünbülzade'nin hikmetlerinden bir hikmettir; bu hikmetin ideal öznesi sünbül/gül/dür ve bu gül bağ-ı irfan dediği aile içerisinde yetiştirilecek ve onu temsil edecektir.

Kaynaklar

- Attar, Ebu Hamid Feridüddin, *Pend-i Attar Tercümesi*, Şirket-i İbraniye Matbaası, 1309.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1338, II.
- Edirnevi Şeyh Hüseyin Kuds Efendi, *Pend-i Mahduman Nam-ı Zuhurat-ı Kudsiyye*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1302.
- Emir Edirneli, *Pend-i Attar Tercümesi*, İBB Atatürk Kitaplığı, BEL_Yz_K0459.
- Görkaş, İrfan, "İslam Ahlak Araştırmalarının İki Ana Çizgisi", *Yozgadî Keşfi Mustafa Efendi Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye Ahlak-ı Adudîyye Tercümesi*, Haz. İrfan Görkaş, Büyüyenay, İstanbul 2016, s. 24-35.
- Görkaş, İrfan, "Şiiri Bilime Uygulamak" Yahut Sünbülzade Vehbi'nin Hikmet Anlayışı ve İlimlere Bakışı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Sayı 52, ERZURUM 2014, 315-330.
- Midhat, *Leâli-i Meânî Beyanu'l-vücut*, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1328.
- Nabi, *Hayriyye*, Matbaa-i Ebuza'ya, Konstantiniyye 1307.
- Pala, İskender, "Nasihât-nâme", *DİA*, yıl: 2006, cilt: 32, sayfa: 409-410.
- Pala, İskender, "Nasihât-nâme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2006, cilt: 32, sayfa: 409-410.
- Rusçuklu Ömer Zarifi Baba, "İfade-i Mahsusa", *Pendname-i Zarifi*, Metin Matbaası, 1327.

- Rusçuklu Ömer Zarifi Baba, *Pendname-i Zarifi*, Metin Matbaası, 1327.
- Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, Haz. Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- Sünbülzade Vehbi, "Der ilm-i muamma", *Lütfiyye*, Haz. Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- Sünbülzade Vehbi, "Der Şi'r ü İnşa", *Lütfiyye*, Haz. Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- Tatar, Burhanettin, "Doğumunun 770. Yıldönümünde Yunus Emre'de Şi'rsel Düşünme Biçimi", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, ed. H. Bayram Başer, İstanbul 2010, ss.68-71.
- Türker, Ömer, "Sunuş Ahlak-ı Adudîyye Projesi", *İsmail Müfid İstanbuli Şerhu'l-ahlaki'l-adudîyye*, çev. Selime Çınar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.
- Yenikale, Ahmet, *Sünbülzade Vehbi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e yayın, 2012.
- Yorulmaz, Hüseyin, *Divan Edebiyatında Nabi Ekolü, Kitabevi, İstanbul 1996.*
- Yozgadî, Keşfi Mustafa Efendi, *Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye Ahlak-ı Adudîyye Tercümesi*, Haz. İrfan Görkaş, Büyüyenay yay., İstanbul 2016.

Üçüncü Bölüm

AİLE FELSEFESİ TERİMLERİ

I.

Osmanlı Aile Terimleri Sözlüğü

Osmanlı aile felsefesi terimleri, Encümen-i Teftiş ve Muayene Kalemi Mümeyyiz-i Sanisi olan Paçacızade Ahmet Şakir'in 31 sayfalık matbu bir eseridir. Eser Hurşid Matbasında 1318 yılında yayınlanmıştır. Yazar eserini *Esmau'l-aile* adıyla yayınlamış, aynı encümen üyelerinden Tahir Efendi'ye takdim etmiştir.

Esmau'l-aile, *Osmanlı Aile Terimleri Sözlüğü* adıyla burada yer almıştır. Eser, alfabetik sırayla harfler adıyla bölümlenmiştir. Bölümlemeye müdahale edilmemiş, aynen korunmuştur. Terimlerin açıklamalarında yazarın ilk olarak verdiği Arapça karşılıklar, açıklamaların sonuna alınmış, böylece bu yazı oluşmuştur.

1. Elif Harfi (Harfü'l-elif)

Abla: Büyük kız karındaş, büyük hemşire. El-uhü'l-kebire sinnen.

Ebe: Kabile, kadınları doğurtmak ve bunların emr-i tedavilerine bakmak vazifesiyle mükellef olan kadın.

Addaş: Bir kimsenin ismiyle müsemması olan diğer bir şahıs. Sümmiye. Mesela "Ahmet" isminde iki kimseden her biri diğerinin addaşdır. Kitabette en ziyade, bu kelimenin Farsisi olan namdaş, hemnam tabirleri müstameldir.

Er: Kadının zıddı, racül.

DİZİN

A	
Abbasiler	17
Absal	14, 21, 143, 146, 147, 149, 150, 151, 152
Âdab	43
Âdâbu'l-Menazil	21, 117, 122, 124, 140
Adudiddin el-İcî	21, 43, 101, 103, 108, 119
Ahlak	13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 31, 33, 34, 40, 43, 44, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 73, 76, 79, 90, 104, 107, 110, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 122, 124, 125, 126, 129, 130, 132, 133, 137, 140, 143, 144, 145, 148, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 203
Ahmed Fakih	172
Ahmet Mithat Efendi	60, 69, 77, 121, 169, 170, 191
Aksarayî	43, 118
Ali b. Hüseyin el-Amâsî	14, 22, 44, 56, 141, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169
Anadolu	82
Aristo/-cu	14, 31, 32, 42, 125, 172
Aristokrasi	18, 36, 37, 39, 54
Aristoteles	14, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 53, 55, 60, 61, 77, 102, 103, 105, 107, 108, 109, 113, 115, 116, 119, 125, 141, 174, 180
Aruz Han	83
Âşık Paşa	42, 90, 115
Atuf Efendi	44, 121, 125, 137, 138
Azrail	95, 96, 97
B	
Bamsı Beyrek	89, 90, 91, 92, 94
Banu Çiçek	89, 90, 91, 92, 93, 94
Bayındır Han	83, 89, 94, 98, 100
Beyrek	89, 90, 91, 92, 94
Beyrut	55, 56, 60, 61, 77, 115, 169
Beytullah	47
Beytü'l-haram	47

Beytülmal 47
Boğaç Han 94, 97, 98
Bozok 2, 83
Bryson 43, 61, 64, 76, 102, 113,
156, 169
Buhârî 26, 85, 115

C-Ç

Celaledin Devvani 118
Cömertlik 21, 87, 89, 95, 98, 105,
149, 162
Çin 82
Çocuk Ahlâkı 153, 154, 156, 157,
161, 170, 179, 180

D

Dâî 172, 173, 181, 189
Dede Korkut 14, 20, 81, 83, 85, 86,
88, 91, 92, 93, 94, 109, 115, 116
Deli Dumrul 95, 96, 97
Demokrasi 18, 33, 37, 40, 54
Derviş Fakih Karamanî 44
Deştegi 43, 118
Dışoğuz 83
Dirse Han 94, 95, 97, 98, 99

E

Ebu Ali b. Sina 125
Ebu Davut 26
Edeb 26, 44, 56, 119, 141, 153,
157, 158, 161, 165, 169
Eflatun 34, 35, 124, 125, 150, 151,
156, 169
Ehl-i âbâ 60
Ehli Beyt 47, 129, 130, 133, 138
el-Hasanî 118, 119, 141
el-İsfahanî 73, 74, 76
el-Kaşgarî 82, 115

el-Medinetü'l-fazıla 29
Emeviler 17
Esmâ'ül-aile 193, 203
es-Siyase 33, 34, 35, 38, 40, 55

F

Fahrettin Razi 123
Faiz/-cilik 50
Farabi 14, 26, 27, 28, 29, 30, 34,
42, 44, 45, 46, 47, 53, 55, 59,
60, 61, 72, 76, 125, 129, 131,
188, 190
Fatih Sultan Mehmet 144
Fusulü'l-müntezâ 29, 55

G

Gazzali 66, 123, 136, 177, 182,
185, 188, 190
Grek 19, 61, 76, 102, 112, 174, 180

H

Hânedân-ı Muhammed 60
Harabat 144, 152
Heft Evren 144
Hikmet 20, 30, 58, 62, 65, 104,
118, 148, 149, 151, 155, 156,
177, 178, 189, 191
Hullân-ı Vefa 22, 158, 159
Hz. Aişe 26, 129, 163
Hz. Ali 106, 159, 168
Hz. Fatıma 20, 84, 85, 105, 111,
128, 129, 138, 139
Hz. Nuh 86
Hz. Peygamber 20, 26, 85

İ

İbn Manzur 31, 55

L

Lami'î Çelebi 144
Lisân-ı Tâife-i Oğuzân 20, 78
Luvîs Şeyho 42, 43, 55, 56, 60,
61, 77, 169
Lütfiyye 14, 22, 23, 171, 175, 176,
177, 179, 180, 188, 189, 191, 192

M

Maraş 22
Medine 45, 72
Mehmet Ergin 83, 115, 116
Menzil 14, 27, 72, 76, 77, 119, 120,
121, 122, 125, 130, 141
Metafizik 2, 34, 48, 55, 60, 76
Molla Câmî 14, 21, 143, 144, 146,
147, 148, 149, 150, 151, 152
Monarşi 18

N

Nâbi 22, 155, 176, 177, 182, 183,
184, 189, 191, 192
Nasireddin Tusî 21, 43, 118
Nikomakhos'a Etik 31, 32, 35, 36,
39, 40, 55, 180
Nizamüddin Muhammed Zade
Seyfullah Kasım 120
Nurettin Abdurrahman 144
Nuşirevan 172, 177, 181

O

Oba 20, 81, 83, 84, 86, 101, 102,
105, 110, 111, 113, 114, 116
Oğuz/-lar 20, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95,
97, 98, 101, 110, 111, 112, 115
Oğuzname 20, 81, 82, 83, 84, 86,
88, 89, 90, 95, 100, 110

İbn Miskevayh 21, 43, 53, 64, 76,
118, 177
İbn Rüşd 57, 58, 62, 76
İbn Sina 14, 32, 34, 42, 43, 45, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 60,
71, 72, 76, 102, 115, 119, 125,
129, 156, 177
İçoğuz 83
İhvan-ı Safa 22, 30, 32, 41, 42,
158, 159, 167
İktisat 15, 23, 69, 102
İlim 61, 66, 86, 118, 119, 120, 125,
126, 129, 148, 151, 155, 172,
181, 182, 191

K

Kâbe-i Muazzama 47, 48
Kahramanlık 21
Kamus-ı Türkî 27, 41, 56
Kan Turalı 91, 92, 93
Karamanî 14, 21, 41, 42, 44, 55,
117, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 140, 141
Kâtip Çelebi 155, 169
Kazan Beyoğlu Uruz Bey 97
Kazan Han 83, 100
Kazerûnî 20, 21, 61, 62, 63, 65, 69,
75, 77, 101, 102, 103, 104, 105,
106, 107, 108, 109, 115
Kelam 28, 124, 161, 162, 173
Keşfüzzünun 155
Kınalızade Ali 43, 59, 118, 177,
182, 188
Kindi 14, 32, 33, 40, 41, 42, 53, 55
Kitâb-ı Dede Korkud 20, 78, 82, 110
Krallık 36, 37, 39, 54
Ksenophon 30, 35, 36, 49, 55

Oikonomikos 36, 55
Osmanlı/-lar 14, 17, 21, 22, 23, 44,
60, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 126, 139, 140, 141,
144, 160, 167, 170, 171, 175,
176, 177, 183, 184, 188, 189,
190, 191, 193, 204

P

Paçacıade Ahmet Şakir 193, 203
Pendname 22, 43, 154, 155, 167,
170, 171, 172, 173, 175, 177,
179, 188, 189, 190, 191, 192
Platon/-cu 14, 21, 34, 36, 53, 56,
90, 104, 105, 131, 156, 157, 165,
167, 168, 169, 174, 180
Politika 32, 33, 35, 36, 39, 40, 55

R

Risale fi's-Siyase 43
Risaletü'l-Edeb 14, 153
Risâletü'n-nushiyye 172
Roma/-lı 82
Rum 82, 95

S

Salaman 14, 21, 143, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152
Salaman u Absal 14, 21
Selcen Hatun 91, 92, 93
Selçuklular 17
Servet 15, 35, 38, 63, 68, 69
Siyaset 13, 14, 17, 18, 23, 25, 28,
30, 31, 32, 33, 34, 39, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 53, 54, 75, 101,
118, 119, 124, 125, 126, 130,
132, 133, 148, 178, 203

Siyasetü'l-medine 41, 119
Sokrates 14, 30, 35, 36, 49, 53,
124, 125
Sultan II. Bayezit 144
Sünbülzade Vehbi 14, 22, 23, 170,
171, 174, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 181, 182, 183, 184,
185, 187, 188, 189, 191, 192
Şam 95, 127, 128
Şemseddin Sami 27, 41, 47, 48,
50, 51, 52, 56
Şerhu Ahlakı Adûdiyye 20
Şirvanî 120, 126, 127, 130, 141

T

Tahir Efendi 141, 193
Timokrasi 36, 37, 39, 40, 54
Tiranlık 37, 39, 54
Tirmizi 26
Türk Dil Kurumu Sözlüğü 28, 144
Türkmenler 82

U-Ü

Urunus 42, 156
Uruz 97, 99, 100
Uyünü'l-hikme 61
Üçok 83

Y

Yunus Emre 155, 172, 174, 177,
189, 192

Z

Ziya Gökalp 81, 101
Ziya Paşa 144, 152

AHLAK VE SİYASET ARASINDA AİLE FELSEFESİ

Aile felsefesi, klasik dönem aile felsefesini ele alan ilk çalışmalardan birisidir.

Aile felsefesi, ahlak ve siyasetin gölgesinde kalmış bir "ara-felsefe"dir. Bu ara-felsefe, iki uç açısından "orta-felsefe"dir. Bu orta felsefe, Sokrates, Platon, Aristoteles, Kindi, Farabi ve İbn Sina temelinde, siyaset temelli bir felsefedir.

Aile felsefesi, felsefe çalışmaları arasında en az yer bulabilmiş bir felsefe alanıdır. Deyim yerindeyse o, felsefenin mağdur-çocuğudur. En az diğer alanlar kadar çalışılmayı hak etmektedir. Zira birey kendisini ailede tamamlamakta, siyasetçiler devlet işlerinde aileyi örnek almakta, devletler aile temelinde şekil kazanmaktadır.

Aile felsefesinde, Alaaddin Kazerunî, Dede Korkut, Abdüllatif Karamanî'nin eserlerinden hareketle ailenin kurucusu olan eşler (zevç-zevce), Molla Câmî, Ali b. Hüseyin el-Amasî ve Sünbülzade Vehbi'nin eserlerinden hareketle çocuklar ve onların eğitimi ele alınmaktadır. Yine Molla Câmî'nin Salaman u Absal'ında yönetici olacak çocuk-şehzade, Amasî'nin Risale-i Edeb'inde medresede okumak istemeyen çocuk ve onun eğitimi, Sünbülzade Vehbi'nin oğluna ilimleri tanıttığı Lütüfiye'sinde çocuğun meslek seçimi konu edinilmektedir. Eserde, Paçacıade Ahmet Şakir'in, aile alanının ilk ve tek örneği olan Osmanlı aile terimleri sözlüğü yani "Esmau'l-Aile"si yer almaktadır.

